

סימן קמ"ט

הלכות גילוח פאות הראש והזקן, שריטה וקריחה, וכתובת קעקע

א שתי פאות יש לראש בצדעיים (הנקראים גם רקות), שהן מקום חיבור הראש ללחיים מימין ומשמאל אצל האזניים. ואסור לגלח בתער אפילו אחת מהן (ודין מספריים כעין תער, יתבאר בס"ד לקמן סעיף ד'), שנאמר^{הוא} לא תקיפו פאת ראשכם. כי כשהוא מגלח, משהו בזה את צדעיו לאחורי אזניו ולמצחו, ונמצא שער הראש מוקף סביב בעיגול ללא הבליטות שבצדדיו שהן הפאות. ולא רק אם מגלח את הפאות בלבד, אלא הוא הדין שאסור אף אם מגלח את כל הראש עם הפאות²:

ב ושיעור הפיאה מתחיל מכנגד השיער שעל צדדי המצח, דהיינו השיער היוצא כלפי מטה בין האזניים לעיניים, מחוץ לגבול שערות הראש. ונמשך עד למטה מן האוזן, מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם. וכל אורך ורוחב מקום זה, לא תגע בו ידי. ומנהג רבים מאתנו להוסיף עוד בשיעורו

עיני יצחק – ציונים והערות

א ויקרא י"ט, כ"ז. ועיין רש"י ור"א מזרחי שם.

ב סימן קפ"א סעיפים א' ב'.

ג סימן קפ"א סעיף ט'. והרמב"ם פ"ב מעבודה-זרה הל"ז כתב, פיאה זו שמניחים בצדעיים לא נתנו בה חכמים שיעור, ושמענו מזקנינו שאינו מניח פחות מארבעים [ועיין לקמן הערה ד'] שערות ע"כ. וקרוב ללשון זה עצמו העתיק ממנו בעל מדרש הגדול בפרשת קדושים דף תקס"ב. ובבית יוסף סימן קפ"א העיר כי השיעור שכתב רש"י רב הוא, ושאינו לו ערך לארבעים שערות שכתב הרמב"ם שהוא שיעור מועט. ואפשר שהרמב"ם לא יהיב שיעורא אלא לרוחב וכו'. ולפ"ז פסק בשלחן ערוך להחמיר, וכמו שהבאנו כאן, ומנהגינו להחמיר עוד יותר ממנו וכמבואר בהמשך הסעיף. **לגבי** שיעור הפיאה לצד מטה, העלינו גם-כן דעת מרן שפסק שהשיעור עד מתחת האוזן כרש"י, כמו שהסכימו לו הרבה אחרונים, אעפ"י שרוב הראשונים מקילים וסוברים שמתחת הצדעיים אינו מפאת הראש אלא מפאת הזקן, וכמו

תמו שלחן ערוך המקוצר סימן קמ"ט

כלפי מעלה עד נגד כמחצית מגובה המצח, או פחות קצת, ומגלחים שם מסביב אפילו בתער כצורת קשת (חצי עיגול)¹. ויותר מזה, אין צריך לחוש²:

עיני יצחק – ציונים והערות

שביארנו בשו"ת עולת יצחק ח"ב סימן ק"ס. [וע"ע על הגבול שבין פיאות הראש לזקן, ברמב"ם פרק ח' מטומאת צרעת הלי"ד, ובשם טוב שם. ולגבי תגלחת ראש הנזיר, בשו"ת הרדב"ז חלק ב' סימן תשי"א]. ומכל מקום אסיקנא התם אתרי שקלא וטריא, כי המעביר השיער למטה מעט מאמצע האוזן ולמטה שלא בתער אלא במספריים כעין תער [והוא הדין למכונת גילוח חשמלית, להסוברים שדינה שווה למספריים כעין תער וכדלקמן סעיף ד'] אין מזחיחין אותו כי יש לו אילנות גדולים שיסמוך עליהם. ובמספריים שלא כעין תער, מותר בשופי לכולי עלמא יעו"ש. הלשון "לא תגע בו יד" שהעלינו, הוא סגנון מרן בשלחן ערוך שם, כמליצה הלכותה מלשון הפסוק (שמות י"ט, י"ג) לא תגע בו יד כי סקול יסקל וגו' לגבי הר סיני, וברור שהכוונה דוקא בתער או במספריים כעין תער כמו שסיים בעצמו בבית יוסף בהדיא. אמנם יתכן כי שם ה' דברים אלו בפיו לרמוז עניין גידול הפיאות שיהיו ארוכות, ושור"ר כן בשם הגרי"ז מבריסק וכדלקמן הערה כ"א.

ידוע. ומסתברא שעיקר המנהג מיוסד עפ"ד האר"י [או אולי מקובל הוא בידינו מדורי דורות גם לולא האר"י] שהוסיף להחמיר להניח עד שליש המצח, ובגובה עד שיעור שיקימו האוזן למעלה וכלומר לפשוט קיפול האוזן) ויותר מעט, וכדאיתא בשער המצוות פרשת קדושים ובטעמי המצוות שם, והובא בבית לחם יהודה הנדפס בגליון ספרי ש"ע הגדולים, ובדרכי תשובה סימן קפ"א ס"ק י"ג. וכן הר"י גזפאן במנחת יהודה פרשת קדושים דף מ"ט ע"ב ד"ה והאר"י, הביא זאת. אלא שאם היו מגלחים כך ביושר, לא היה נוי למצוה, לפיכך נהגו להוסיף להניח עוד עד כמחצית המצח שאז יוכלו לגלח סביבות השיער בתער, הואיל וסוף השיער עצמו שם מותר בגילוח. כנלע"ד. ועכשיו שיצא לאור ספר ארזי לבנון למהר"ח סנואני, ראיתי שם בענף פיאות דף קס"ג שהזהיר בהדיא לנהוג כהאר"י, והתריע על שיש המניחים רק כרוחב אצבע קטנה מטעם שהרמב"ם כתב שהשיעור ארבעים שערות, שהם לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו כי לא כתב הרמב"ם זאת בדוקא, רק שלא יפחות מארבעים ואדרבה משמע מתוך דבריו אבל מוסיף יעו"ש. [ושם בדף קס"א השיג על הסמ"ג שכתב בשם הרמב"ם לא יניח פחות "מארבע" שערות, שלא דקדק בדבריו כי הוא כתב "ארבעים" יעו"ש. ובמחכ"ת אין כאן תשגה רק חילוף נוסחא, ואף הטור סימן קפ"א גרס ברמב"ם כמו הסמ"ג. וכבר העיר מרן בבית יוסף ובכסף משנה שיש בזה נוסחאות. אכן הרשב"ץ בתשובותיו ח"ב סימן ק' כתב שנוסחת ארבע טעות היא, וכן היא הגירסא ארבעים בנוסחאות כת"י דידן דאינהו דוקנאי טובא כנודע, וגם במדרש הגדול פרשת קדושים דף תקס"ב העתיק כן. וכן הביא הריטב"א בחידושו למכות דף כא. בשמו של הרמב"ם. והרשב"ץ שם נתן טעם למניין זה, וכן בשו"ת חתם סופר סימן קל"ט ד"ה איברא].

ה כנלע"ד. לאפוקי ממה שראיתי בספר יד הקטנה הלכות עבודה זרה דף רע"ז במנחת עני אות ע"א שהאריך בעניין שיעור מקום הפיאות, והעתיקו בדרכי תשובה סימן קפ"א ס"ק י"ג, ותמצית דבריו שנהגו להוסיף הרבה יותר על השיעור מפני שאצל

עיני יצחק – ציונים והערות

הרבה בני אדם נפסק השיער בשני מקצועות הראש לעומק גבהו, ולגביהם מתחיל מדינא מקום הפיאה שם למעלה מן המקום שמתחיל המקצוע להתחלק, כי שם נקרא אצלם משווה צדעיו לפדחתו. ואגב זה נהגו כולם כמותם להניח שיעור גדול זה לפיאה יעו"ש. והנה זה המנהג הוא דוקא אצל האשכנזים, ולפיכך פיאותיהם עבות וגסות. ועיין הציור כפי שיטתם שנדפס בבית אהרן וישראל גליון נ"ז דף ק"ו. משא"כ אצלנו התימנים הפיאות דקות כידוע ומקובל, וזלתי אצל מעטים חדשים מקרוב באו (דברים ל"ב, י"ז) שלמדו כאן מהאשכנזים, ויש להמליץ עליהם גם סוף הפסוק לא "שערום" אבותיכם. [ומה שבמעט מקומות, כגון ברט וצודה שבצפון תימן, נהגו כן, שם אינו עיקר הישוב כידוע. ומי יודע ממני וממתי למדו זאת. עכ"פ יש מהם שפיאותיהם עבות, ויש מהם שכל פיאה נחלקת לב' וג' פיאות המסתלסלות כלפי מטה]. ואין לחומרתם יסוד לפי קוצר דעתי, וכל-שכן שבאו להחמיר יותר מהאר"י, וכמו שביארנו לעיל הערה ד'. [ואדרבה מסתברא דלפי סודן של-דברים לא טוב הדבר להניח בלתי מגולח מה שאינו פיאה, כי הלא שערות הראש הן דוגמת ז"א וע"י הגילוח מסתלקות ממנו כל גבורות הדינים]. והרי בגמרא ובכל הפוסקים לא נמצא חילוק בין מי שיש לו קרנות בראשו למי שאין לו, ואיך העלימו דבר חשוב ומצוי כזה הפוגע בלאו דאורייתא. אלא שמע מינה לכולם תורה אחת ומשפט אחד. והלא בברייתא שבגמרא מכות דף כ: ובפוסקים הזכירו בהדיא שהפיאות הם בצדעיים, דהיינו עצם הרקה שהוא בין מקום העיניים לאזניים, ושפיר להוסיף עליהם יותר דרך הרחקה וסייג ולהידור מצוה. אבל לא יותר מדאי דרך גוזמא. והקרניים שבמקצועות, אינן מעלות ואינן מורידות, ורואים את המקום כאילו הוא מלא שיער. והרבה פעמים המקום הולך הלך ומקריח לפי רבות השנים. והרי זה כגון מי שהקריח ראשו מלפנים, שאעפ"כ לא נשתנה אצלו מקום הנחת תפילין של-ראש משאר כל אדם כידוע, וכמ"ש בהדיא בכף החיים הלכות תפילין סימן כ"ז סס"ק ל"ח. והשלחן ערוך פסק ששיעור הפיאה "מכנגד" שיער שעל פדחתו, והם עושים פיאה את השיער שעל פדחת בעצמו. ולשון הרדב"ז בתשובה חלק ב' סימן תשי"א, מקום הפיאות המבדילות בין הראש והזקן, והוא "כנגד האוזן ממש". וכן מתבאר להמעין בדברי הריטב"א בחידושו למכות דף כא. ד"ה מחוי. ולא מיבעיא להרמב"ם שהביא קבלת הזקנים שהשיעור ארבעים שערות, וכדלעיל הערה ג'. ותימה הוא שלפי מנהגם של-אשכנזים גדל השיעור כל-כך כמדומה לי לארבעת אלפים שערות. וע"ע מ"ש בס"ד בשו"ת עולת יצחק ח"ב סימן ק"ס אות ה' ד"ה ואגב. ולקמן הערה כ' ד"ה וכל זה.

המנהג בתימן לגלח הראש בתער. וכדי שלא יפצע העור מחוד הסכין, בוללים את השיער תחילה במים פושרים. ובשו"ת תורה לשמה סימן שצ"ו מבואר דכיון שיש מצוה בגילוח הראש, שמניח את הפיאות [כדלקמן סעיף ז'], עדיף שיהא בתער ולא במספריים, על פי הסוד שגלה האר"י יעויין שם. וע"ע בדברינו לקמן הלכות לא ילבש גבר סימן ק"נ הערה ו'. ובתשובותי עולת יצחק ח"ב סימן רכ"ה אות ב' ד"ה על-כל-פנים. ומנהגינו שמתחילים התגלחת מאמצע הראש כלפי העורף [זהו בסכין. אבל במכונה הנהוגה כיום, צריך להתחיל מהעורף, נגד כיוון צמיחת השיער], ולא מלפנים, וכדלקמן הלכות טהרת המת סימן קע"ט הערה ב', ודלא כמנהגי שאר קהילות שהובאו בקונטרס פאת הראש, לרמ"מ הופמן, ירושלם ה'תשנ"ג, דף כ' להתחיל ממקום התפילין או קרוב למקום הפיאות. וכתב מהרי"ץ בעץ חיים סדר

ג פיאות הזקן, אסור גם-כן להשחיתן בתער, שנאמר ולא תשחית את פאת זקנך. והפיאות בזקן הן חמש. אחת ממקום שמתחיל לחי העליון, ואחת ממקום שמתחיל לחי התחתון, מימין וכן משמאל, הרי ארבע. והחמישית, בשיבולת הזקן (דהיינו סוף הזקן בסנטר, במקום שהעצם קצרה. ולפי שבאנשים שאינם ממולאים בזקן הרבה, בולט הזקן במקום ההוא כמין שיבולת, לפיכך נקראת שיבולת הזקן^י). אך ישנם עוד הרבה פירושים היכן מקומן של-חמשת הפיאות^ט, לפיכך ירא-שמים יצא ידי-חובת כל הדעות ולא יעביר תער על כל זקנו כלל, ואפילו תחת הגרון^י. ושערות השפם, שהוא על-גבי שפת הפה העליונה, וכן השיער המדולדל שמתחת הפה, אף-על-פי שמותר לגלחן, נהגו ישראל שלא לגלח אלא מקצת השפה העליונה שיעור כדי שלא יעכב את האכילה והשתייה^{יא}:

עיני יצחק – ציונים והערות

הנהגת ערב שבת אות ט"ז בשם מקובלים, יזהר שלא להסתפר כלל מהערל, כי תער תער טמא ואין להעבירו על ראש קדוש ישראל. ואי לא שכיחי ספרים ישראל, אז ספר"ו בגוים ע"כ. וז"ל האר"י בטעמי המצוות ריש פרשת קדושים, טוב שלא ירחץ ושלם יסתפר מיד העובד גילולים, דלא לאתערבא צולמא דיליה בצולמא דע"ז ע"כ. וע"ע בשלחן ערוך סימן קנ"ו סעיף א', ודרכי תשובה שם סק"ד, וכף החיים או"ח סימן ר"ס ס"ק י"ג, ושמירת הגוף והנפש סימן ס"ז הערה ג'. ובדברינו לעיל חלק או"ח בהלכות ההכנות לכבוד שבת סימן נ"ד הערה מ"ח ד"ה בענייני, על נוסח שפר גיזך שאומר הרואה למי שגילח את ראשו.

ו ויקרא י"ט, כ"ז.

ז הרמב"ם פרק י"ב מעבודה-זרה הל"ז, לדעת הלחם משנה שם. ועיין חידושי הריטב"א מכות דף כ. שביאר בדעת הרמב"ם שכל הלחיים העליון והתחתון אסורים בגילוח.

ח בית יוסף סימן קפ"א ד"ה ומה שכתב ויש אומרים. וע"ע לעיל הלכות מעונן ומנחש סימן קמ"ח הערה ל"ו ד"ה ונמצא.

ט כגון שיש אומרים כי שני ראשי הלחי לצד הראש נחשבים שתי פיאות, וי"א כי מקומות חיבור הסנטר לעצם נחשבים פיאות וכו' וי"א כי מקום הגרירת נחשב פיאה, עיין הגמ"י על הרמב"ם שם אות ה' ובטור סימן קפ"א. וע"ע לקמן הערה י"א.

י סימן קפ"א סעיף י"א. וע"ע לקמן הלכות לא ילבש גבר סימן ק"ג הערה ו' ד"ה השיער.

יא הרמב"ם פרק י"ב הלכה ח', ומעשה ריקח ושם טוב שם. והטעם מפני שיש סוברים כי שני גבולי השפות הללו מימין ומשמאל הם מכלל פיאות הזקן, עיין בית יוסף סוף סימן קפ"א, וטורי זהב סק"ג, וכרם שלמה ס"ק כ"ז כ"ח. ומדברי הפוסקים דלעיל מוכח שהמנהג לגלח מן השפה אפילו בתער. אמנם דרך-כלל אין המנהג עכ"פ בדורות הללו לגלחן, אלא לגזז במספריים, כי לצורך האכילה אין צריך תער, ואף לא מספריים כעין תער, רק למעט קצת במספריים מאורך השערות למעלה ומצדדי הפה. [וע"ע לקמן

עיני יצחק – ציונים והערות

הלכות תספורת האבל סימן ק"צ סעיף ח'.¹²³⁴⁵⁶⁷ וכן היה מנהג האר"י לחתכן במספריים ולא בתער, כמפורש בשער המצוות ובטעמי המצוות פרשת קדושים. ובשו"ת תורה לשמה סימן שצ"א ביאר כי על פי הסוד לא רק מותר לחתוך מה שמעכב את האכילה, אלא אדרבה מצוה וחסידות יש בזה כדי שיהא הפה פנוי, דוגמת פה העליון. [גם לפי הפשט אפשר לומר כי מצוה יש בדבר, שעל ידי זה לא ישארו שם פירורי גבינה העלולים להתערב עם בשר שיאכל אחריה, ועיין לעיל הלכות בשר בחלב סימן קל"ו סעיף י"א]. ומהרי"ץ במעיל קטון סימן ו' אות פ"ט דף רל"ז, הובא בפסקי מהרי"ץ הלכות תפילה סעיף מ"ב דף רכ"ח, הביא בשם הנהגת האדם וצדיק תמים כי מצורך הכוונה להעביר השיער מעל שפתיו בשעת תפילה. ושם בתורה לשמה סימן ש"צ כתב דמה שהובא בטור או"ח סימן תקפ"א בשם המדרש שישראל מתעטפים לבנים בראש השנה ומגלחים "זקנים", קאי על שער השפה, שגם הוא נקרא זקן אלא שהותר לחתוך ממנו מה שמעכב את האכילה. והואיל וזה היה ידוע אצלם שכך היה המנהג מימות הראשונים וכמו שמצינו (בשמואל-ב' י"ט, כ"ה) ומפיבושת בן שאול וגו' ולא עשה שפמו, הרי שהיה מתקנו בשאר הימים אבל לא שאר הזקן שלא היה חותך ממנו כלום, לכן אמרו במדרש סתם ולא חשו לפרש יעו"ש. אך עדיין צ"ע שאין זה מתפרש בלשון מדרש הגדול פרשת ראה דף שכ"ט, שער הראש "והזקן" לפי שהן מסתפרין הן מחליפין, הגבינין לא מסתפרין ולא מחליפין יעו"ש, הרי שלא הוציאו אלא שער הגבינים דהיינו גבות העיניים. ואין לדחוק דהתם בגויים דוקא מיירי, כי בפתיחת המאמר שם איתא, כל שאינו מוסיף ליתן צדקה, ילמד "מגופו", כל מקום שמסתפר הוא מחליף [כלומר שלא יפסיד מחסרון כספו, כי יקבל תמורתו]. וע"ע לעיל בחלק או"ח הלכות ראש השנה סימן ק"י הערה נ"א ד"ה בטור. ואולי הכוונה לקצוץ מן השיער כשהזקן ארוך מאד, ועיין לקמן הערה י"ט גבי הא דברכות דף יא. אומרים לו זקנך מגודל. אך לפי הסוד, גם באופן הנז' אסור לקצוץ, והתשובה הנדפסת בשו"ת סוד ישרים חלק ד' סימן ה' (וע"ע בספר הדרת פנים זקן להר"מ וינר) להתיר, לאו דסמכא איהי כמו שהאריך הרה"ג ימ"ה שליט"א בשו"ת וישב הים סימן י"ד, ובתהילות יוסף הנדפס תוך ספר הוד יוסף. [אבל אין הדבר מוסכם, כי שמעתי מכמה חכמים שמקיימים אותה. וגם מתוך הסגנון ניכר שיצאה מתחת קולמוסו של הרב בן איש חי, כגון מה שקורא לשער המצוות בשם שער טעמי המצוות, שלא מצאנו עוד משהו מחכמי ישראל שמכנה כך ספר זה. הערת הרה"ג מרדכי אלימלך שליט"א]. בקצת מקהילותינו, כגון בעיר רדאע ובמחוז שרעב, ובפרט ביצא וחבאן שבמזרח, יש שנהגו לגלח את כל שער השפה העליונה בתער או במספריים, או מרטו אותו בידיהם בכח. ועיין לקמן סעיף ד' אם תלישה נחשבת כגילוח. ונראה שסמכו על הרמב"ם ועוד מהראשונים הסוברים שאינו מפיאות הזקן, ואין בזה אלא מנהג לימנע והם לא נהגו. [כנראה הוצרכו לכך שלא לעכב שאיפת הטבאק דרך הנחיריים, וכן מפני שהטבאק משאיר ריח על השיער שם]. שו"ר במדרש הגדול פרשת קדושים דף תקס"ב שהעתיק לשון הרמב"ם בזה בשינויים, שעל השפה שלמעלה ושלמטה מותר, וכבר נהגו ישראל שלא להעבירו אלא לגלח קצתו וכו'. ולשון כבר נהגו דנקט, מה שלא נזכר ברמב"ם, מורה שנתחדש הדבר מקרוב, כמו שביארנו בס"ד לעיל חלק או"ח הלכות תשעה באב סימן ק"ה הערה מ"ד, ואם כן במקומות הנז' המשיכו המנהג כמקדם. [וכן נהגו גם בקהילות מרוקו. הוספת הר"מ אלימלך שליט"א]. וע"ע רמב"ם פרק ז' מהלכות יום טוב הל"כ ובמפרשים שם. ולקמן הלכות טהרת המת סימן קע"ט הערה ג' ד"ה ובירה.

ד יש לחוש ולהחמיר כדעת הסוברים שהאיסור לגלח פיאות הראש, הוא לא רק בתער ממש, אלא אפילו במספריים כעין תער, דהיינו קרוב לבשר, שאינו משאיר סמוך לבשר כלום מן השערות. וגם שלא להסירן על-ידי משיחה בסם. [ויש מחמירים שאף לתלשן ביד אסור. אך לסרקן גם לדבריהם מותר, כיון שאינו מתכוין לתלוש, וכן המנהג^{יב}]. ולכן מי שהוצרך לגלחן לרפואה, יזהר שלא לגלחן סמוך לבשר ממש, וגם לא בסם. אבל בפיאות הזקן, יש להקל שאין איסור במספריים כעין תער, אלא דוקא בתער ממש (שבזקן דוקא אמרה תורה לשון השחתה, ומספריים אינם משחיתים עד עיקרי השיער כמו תער)^{יג}. ורבים מתירים אף להסירן על-ידי משיחה בסם. אך צריך לזהר בזה שלא לגרור את המשיחה מעל הפנים בסכין או בדבר חד, שעלול בקלות לתתוך שיער, אלא יגררנו

עיני יצחק – ציונים והערות

יב עיין שו"ת חתם סופר סימן קל"ט ק"מ שאין שום פקפוק לסרק והכי חזינו לרבנן קשישאי דעבדי הכי. וכן פסקו עוד אחרונים שהובאו בכרם שלמה סימן קפ"א סק"י אות ב', ותשובות והנהגות ח"א סימן ת"ס. ודלא כהג"ר עקיבא איגר שאסר לסרק. וכן המנהג גם בקהילותינו לסרקם, וכדלקמן הערה כ' ד"ה וכל זה, בשם סערת תימן. [וכן כתוב עוד שם בסער"ת דף קי"ט, ביום ששי סמוך לערב, כל אחד רוחץ פניו ו"סורק" סימניו וסך בשמן וכו' ולובש בגדי שבת והולך לבית הכנסת להתפלל]. והוסיף בכרם שלמה דאם הוא פסיק רישיה שיתלשו שערות על-ידי הסריקה, יש להחמיר שלא לסרוק ע"כ. ועל פי הקבלה גם משערות הזקן אין לתלוש ואין לסרק, כדלקמן סעיף ה', והערה י"ח. ובדרכי תשובה ס"ק י"ד הביא משו"ת כתונת יוסף שאסור לאחוז דרך כעס בזקנו או בפיאותיו, פן יתלוש. אבל הסורק במסרק שכוונתו לייפות צורת הפרצוף היהודי בפיאות ובזקן לכבוד השי"ת ולכבוד שבת קודש, אין בכך כלום אפילו נופלים עי"ז איזה שערות, דהוי דבר שאינו מתכוין ע"כ. גם בארחות רבינו בעל קהילות יעקב חלק א' דף ר"א הובא שהחזון איש סרק זקנו ופיאותיו ואמר שאין הלכה כר' עקיבא (איגר). וע"ע לעיל הערה י"א ד"ה בקצת. **ובשבת** אסור לסרק הפיאות ולסדר סלסולם מחדש, כדלעיל בחלק או"ח סימן ס"ב סעיף כ"ו ד"ה אסור.

יג סימן קפ"א סעיפים ג' י', וש"ך סק"ב, וחכמת אדם כלל פ"ט סעיף ט"ז, וכרם שלמה סק"י, ושו"ת עולת יצחק ח"ב סימן ק"ס אות ב' ד"ה אכן. אעפ"י שיש חולקים וסוברים שיש איסור במספריים כעין תער גם בפיאות הזקן, ודייקו מלשון הרמב"ם שכתב בזה בהל"ז לשון פטור, העיקר כמו שהוכיח מרן בכסף משנה ובב"י שהוא לא דוקא, כי כן מפורש בתשובות הרמב"ם עצמו וכמ"ש בס"ד בשו"ת עולת יצחק ח"א סימן י"ג אות ז' ד"ה ומי, וחלק ב' סימן ק"ס אות א' ד"ה ובתשובתי. וע"ע לעיל הלכות צורות שאסור לעשותן סימן קמ"ה הערה מ"ב.

הלכות פיאות הראש והזקן

תנא

אוצר החכמה

בְּקִיָּסָם חֵלֶק וְכְדוּמָהּ יִי. ויש מתירים אף מקצת ממכונות הגילות התשמליות, אותן שאינן מגלחות השיער עד עיקרו, שיש שם כְּמִין רֶשֶׁת המפסיקה בין העור לסכין, וסוברים שהן כמו מספריים כעין תער, ובתנאי שלא יהדק את המכונה בחזקה על העור^{טו}. אבל העיקר כדעת האוסרים את כל מיני המכונות וסוברים שדינן כתער ממש או קרוב לו מאד^{טז}:

ה וכל זה מעיקר הדין. אבל מן הראוי שלא להסיר זקנו כלל ועיקר בשום אופן, מכמה טעמים. וכן הוא מנהג ישראל קדושים מדורי־דורות להניח הזקן כולו לְגִדְל אפילו שיהא רחב וארוך מאד, זולתי מקרוב מאיזה סיבות החלו מקצתם לגלחו^{יז}. ועל פי הקבלה אסור גם לתלוש ביד אפילו שעה אחת מדיקנא קדישא, כי עוקר בזה את צינורות שפע הקדושה מלמעלה^{יח}.

עיני יצחק – ציונים והערות

יד עיין ריטב"א מכות דף כ' ע"א ואחרונים, ופתחי תשובה סימן קפ"א סק"ה, וכרם שלמה ס"ק כ"ג אות ח'.

טו עיין הר צבי על הטור סימן קפ"א, ושו"ת חלקת יעקב סימן ט"ל, ועוד.

טז חפץ חיים בליקוטי הלכות מסכת מכות דף כא: בעין משפט אות ז', חזון איש ועוד מגדולי זמנינו שהובאו בארחות יושר פרק ה', ובארחות רבינו בעל קה"י חלק ג' דף ק"ה. שו"ת שבט הלוי ח"ד סימן צ"ו, שערים מצויינים בהלכה סימן ק"ע אות ג', כרם שלמה ס"ק כ"ג אות ה', שו"ת עולת יצחק ח"א סימן י"ג אות ז' ד"ה ומי, וחלק ב' סימן קכ"ה ד"ה ובעניין, וסימן ק"ס אות ד' ד"ה מהשתא.

יז עיין שו"ת חתם סופר או"ח סימן קנ"ט, ושו"ת צמח צדק יו"ד סימן צ"ג, ועוד.

יח האר"י בשער המצוות פרשת קדושים ד"ה ועניין פאת הזקן, ובליקוטי תורה שם. ולכן הוסיף שם שצריך לזהר שלא לאחוזי ולא למשמש בזקנו, כדי שלא יבוא עי"ז לעקור איזו שער. וכתב על־פי־זה בשו"ת תורה לשמה סימן תמ"ח לגבי אדם שזקנו גדול ועבה, והשערות מסתבכות זו בזו וגנאי הוא לעיני הרואים שייעשו כמין קליעות, ואם יסרקנו יתלוש שערות, שיפרידם באצבעותיו בנחת אחרי הרחיצה בכל ערב־שבת לאט לאט. ובאופן זה, גם אם יפלו שערות, הן נתלשו כבר מעצמן מקודם יעו"ש. מאידך בספר יד נאמן דף י"ד ע"א ראיתי כי אף שכתב האר"י שיזהר שלא יאחוז בזקנו כדי שלא יתלוש משער הזקן, מכל מקום טוב וישר לסרקו בכל יום ע"כ, והיינו לתת כבוד למצוה למי שרואה צורך בזה לפי העניין, ועיין לעיל הערה י"ב, ולקמן הערה כ"ד ד"ה יש. ובהלכות ספרי קודש סימן קס"ז הערה כ"ה ד"ה ועל, לעניין הנוהגים להצניע בתוך הספרים את שערות זקנם שנתלשו. ועל פי הפשטנים אין איסור תלישה בשערות הזקן, ובשערות פיאות הראש יש מחלוקת כדלעיל סעיף ד'. וזה לשון מה"ר פינחס הכהן באור תורה פרשת קדושים דף ר"נ, והרי"ג במנחת יהודה שם דף כ"ט ע"ב, כתב הרב האר"י זלה"ה שראוי לאדם שלא יעקור שום שיער מזקנו,

ובפרט עתה שהרבה מפריצי עמנו משחיתים את הזקן בתער, מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בזה ולא להקטינו אפילו במספריים, להראות לעיני כל שמצוות תורתנו הקדושה חביבות עלינו ואין אנו מתביישים בהן חס ושלום י"ט:

ו כמו כן מצוה עלינו להחזיק ולהתחזק במנהג אבותינו ואבות אבותינו הקדושים בקהילות תימן יע"א דור אחר דור לגדל גם את הפיאות שבצדעיים, שהוא הידור מצוה שתהיינה ארוכות יותר משיעורן המחוייב מעיקר הדין. וזהו נוי שלנו שאנחנו מתנאים במצוות ה' יתברך. וקוראים לפיאות אלו בשם

עיני יצחק – ציונים והערות

כי הם צינורי השפע, ויכוין תמיד בסוד דיקנא עילאה. ולא יספר השערות משום מקום, מלבד שערות הראש שצריך לגלחם בכל ערב שבת, ולכוון שמקיים מצות בוראו בהניחו מצות פיאה שציונו בתורה וכו' ע"כ, ועיין לקמן סעיף ז', ולעיל בחלק או"ח בהלכות ההכנות לכבוד שבת סימן נ"ד הערה מ"ח.

יט בעל חפץ חיים בספר מיוחד שחיבר על זה בשם תפארת אדם, והובא בארחות יושר פרק ה'. עוד איתא התם שמצינו כעין זה בברכות דף יא. משל למה הדבר דומה, לאחד שאומרים לו זקנד מגודל. אמר להם יהא כנגד המשחיתים. לפי פירוש הרשב"א שם, ותוספות רבינו יהודה, שהכוונה ששאלוהו מפני מה אתה מגדל זקנד [ועיין לעיל הערה י"א]. אמר להם מפני שנמצא אנשים שמשחיתים זקנם לגמרי ועוברים על לא תשחית את פאת זקנד, לפיכך הראיתי בהיפך להוציא מליבם ע"כ. וע"ע לעיל הערה י"א ד"ה ושם, ושול"ת עולת יצחק ח"א סימן י"ג אות ז', אגב עניין האיסור להזמין להיות ש"צ את מי שמגלח זקנו בתער, ובספרנו זה לעיל הלכות ש"צ סימן י"ג סעיף כ', ולקמן הלכות רשעים שמתו סימן קפ"ב סעיף ה'.

ב עיין בתשובותי עולת יצחק חלק ב' סימן רצ"ב, בשם הגרי"ח בשול"ת תורה לשמה סימן שפ"ט, ושול"ת באר משה חלק וא' סימן ס"א דף קע"ז, וחלקו ה' סימן קל"ח. ויסוד מנהג הפיאות הארוכות קדום הוא, שכן מצינו שהיה ידוע ומפורסם לרבים בזמן הרמב"ם, הגם דאיהו גופיה לא שמיעא ליה כלומר לא סבירא ליה, כמבואר בתשובותיו סימן רמ"ד בזה"ל, מותר לו ליטול הפיאות כולן במספריים, וכן אנחנו [כוונתו על עצמו, אלא שדרך ענוה נקט בלשון רבים כידוע. יב"ן] עושים תמיד, ר"ל שנוטלים פאתי הראש במספריים, לפי שלא נאסר אלא השחתה של תער. ולא נצטוונו לגדל הצדעיים כמו שחושב ההמון, רק הנזיר הוא שנצטווה לגדל השיער וכו', כמו שהבאתי שם בשול"ת עולת יצחק סימן ק"ס אות א' ד"ה ובתשובתי. אמנם לא זכיתי להבין טענת רבינו על המנהג, שאם כן גם את הזקן היה לו ליטול במספריים כי לא נצטוונו רק שלא להשחיתו, וצ"ע. וחכם אחד השיב על זה דלק"מ, כי לא מפני שלא נצטוונו נטל שערות הראש, אלא מפני שלא ראה צורך להניחם לפי מנהג העולם. משא"כ שערות הזקן לא רצה ליטול במספריים, כי כך הוא גם מנהג אומות העולם לגדלו, ומשונה היה ליטלו, ודו"ק, עכ"ד נר"י. ובעיניי יפלא, אם

עיני יצחק – ציונים והערות

כן אדרבה היה לו להרמב"ם לגדל הצדעיים שלא ידמה חלילה לאומות העולם. הגם שיש מקום לדחוק דס"ל כהיראים כי אין איסור חוקות העמים רק בדברים שהזכירו חז"ל בפירוש כדלעיל סימן קמ"ד הערה ט"ז ד"ה ותשובת. אי נמי דוקא בעובדי ע"ז כיעויין שם הערה י"ג, ולכן בישמעאלים שהיה ביניהם דלאו עובדי ע"ז ניהו, ליתיה להאיי איסורא.

ומדברי המלאכת שלמה (ועדני) ריש מסכת פיאה יש ללמוד דס"ל כי כבר היה אפשר לומר שזה נכלל בהא דתנן התם אלו דברים שאין להם שיעור, "הפיאה" והבכורים וכו' מלבד הפשט הפשוט דקאי על הפיאה שחייב אדם להניח בסוף שדהו, כי כתב שם בזה"ל, נלע"ד דאי לא הוי פאת הראש בכלל סתם פיאה דקתני במתני', לא נשנית משום טעמא שאכתוב בסמוך גבי תרומה יעו"ש. ולקמן הערה כ"א בשם עץ חיים. **והגרי"ח** בבן איש חי' דרוש ב' לשבת זכור כתב וז"ל, והמלשינות של-המן ודתייהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים (אסתר ג', ח') בשביל שהיתה עינו צרה בפיאות, שהיה דרכם מזמן קדמון להניח פיאות גדולים. ואם היה המן בזמן הזה, לא היה מלשין על הפיאות כיון שרואה רוב ככל אין הפיאות ניכרים בהם. והפיאות והמילה הם שני סימנים מובהקים קבועים בגוף האדם וכו' יעו"ש ב. ובדרוש ג' לשבת זכור דף ל' ע"ב הביא מה שהקשו בגמ' מגילה דף יב: על הפסוק ואסתר ב', ה' ושמו מרדכי וגו' איש ימיני, קרי ליה יהודי אלמא מיהודה אתי, וקרי ליה ימיני אלמא מבנימין אתי וכו' ותירצו בתירוץ השני מרדכי מוכתר בנימוסו היה, והקשו התוספות מה ענין התשובה הזו להך קושיא, ופירשו בדוחק. ופירש הוא כי דרשו במדרש יהודי יחודי בחילוף ה"א בחי'ת' שהיה מפרסם ייחודו יתברך וכו' מוכתר בנימוסו היינו נימוס היהדות, והיה לו פיאות עבים וגדולים שנראים מרחוק וכו'. אין אני מעמיס עליכם לעשות לכם פיאות עבים וארוכים כמנהג אחינו האשכנזים הי"ח, ורק אבקש שיהא בהם שיעור הניכר לעיני הכל, ולא יהיו כעשבים קטנים העומדים על פתח הקרקע אשר רק רישומן ניכר. דאלו פסולים הם לעדות כדין קטן שפסול להעיד, כי רק הגדולים נאמנים להעיד בגדלם. וכבר דיברתי בזה פעמים רבות וכו' יעו"ש. **ומבואר** עכ"פ דסברי מרנן בפשיטות שמנהג זה היה מקדם קדמתה. ואיתא בשער המצוות פרשת קדושים סוף ד"ה פאת הראש, שאף אם היו שערות הפיאות של-ראש גדולים מאד וארוכים, לא היה האר"י חותכן במספריים רק עד שיגדלו ויתארכו וידלדלו וירדו ויכנסו למטה בגבול שערות הזקן וכו' [עיין לקמן הערה כ"ד]. וכן הוא בטעמי המצוות שם. ומסתברא כי לא היה האר"י יחיד בדורותיו במילתא כי האיי. [ולכאורה יש לדחות כי דוקא האר"י נהג כן מפני שהיה אשכנזי וכפי שנתברר שאביו היה אשכנזי ואמו ספרדית], וכן מעיד שם משפחתו שהוא לוריא כשם משפחתו של-מהרש"ל (ועיין שדי חמד בכללי הפוסקים סימן ט"ז אות יו"ד), ומה גם שמצינו למהרש"ל ביש"ש מחמיר בזה ושכן נהגו הראשונים חכמי אשכנז וכדלקמן הערה כ"ד ד"ה ולעיל. ואם כן אפשר דלפי-כך מהרח"ץ שהיה ספרדי כתב כן כמנהג מיוחד לאר"י. אבל הרואה יראה בכמה וכמה מקומות כשהאר"י עשה כמנהג האשכנזים, ציין זאת מהרח"ץ בהדיא].

וכל זה אשתמיטתיה להרע"ק בסערת תימן דף ז' ח' שקבע כי מתחילה לא היו מגדלים פיאות עד אחרי גירוש התורכים בשנת ה'שפ"ט, שאז גזרו הערבים על

עיני יצחק – ציונים והערות

היהודים לגדל פיאות ראשיהם למען יהא להם סימן קבוע בגופם וכו'. היהודים קראו אותם סימן או סימנים. והגויים קוראים להם זנאר או זנאניר, כפי הרגלם הקדום על שם האבנט שגזרו מקדם עליהם לסימן יהדותם, אעפ"י שאין עוד אבנט וכו'. דורות אחרונים שנעלם מהם כי לשמצה נקבעו, חשבום לעדי כבוד, סורקים [עיין לעיל הערה י"ב] ומושחים אותן בשמן ועושים כמו חוליות, מתהללים בארץ וסלסולן, והמוניעם נשבעים לקיים כל דבר בנקיטתן [עיין לקמן הלכות נדרים סימן קס"ח הערה כ"ב ד"ה הנשבע] יעוש"ב. כמו־כן נעלמו ממנו דברי החת"ס וש"ת שאול שאל דלקמן הערה כ"ד ד"ה ולעיל. וזאת מלבד מה שכבר תמחו עליו רבים אם כן מניין ליהודים בהונגריה וגליציה וזולתם מנהג פיאות ארוכות ומסולסלות כמונו התימנים, ועוד טענות. גם מ"ש כי השם זנאר אצל הגויים הוא על שם האבנט שהיה מקדם, אינו מוכרח, אלא מפני שדימו הפיאות המסולסלות בדרך לעג לאבנט העשוי כחבל מקושר. שו"ר לנכדו בשפת מלך על הרמב"ם הלכות ע"ז דף תל"ח שהרע"ק השיב לאותם מחבריו שחלקו עליו, כי לא כתב זאת מליבו. ושאיין זה דומה לאשכנזים, לפי שהם מגדלים אותם ברוחב גדול עם חלק משערות הראש ולא רק את הפיאות ממש האסורות בגילוח כמו שהוא מנהגינו שהן דקות ע"כ. והנה ברור שלא המציא הרע"ק בדותא מליבו, רק לפי זכות שכלו וכח השערות, צירף נימא לנימא ובנה בניינו, אבל הוכחה של־ממש אין בידו. ואילו היה רואה שמנהג זה שריר וקיים כבר בזמן הרמב"ם ואצל האר"י וזולתו כדלעיל, לא היה כותב כן. [כיו"ב סבר הרע"ק שמנהג קהילותינו להברות את המנחמים בסוף שבעת ימי האבל חדש הוא, ולקמן הלכות סעודת הבראה סימן קצ"ד הערה י"ב הוכחנו כי הוא קדום מאד מימי הבית. ובתגא דאורייתא דף י"ג י"ד הערנו על דבריו בסער"ת דף צ"ח כי המלא וחסר ופסקי הפרשיות פתוחות או סתומות, שמרו מסורת אבותיהם שלא כרמב"ם, ואכמ"ל]. ומה שחשב שהאשכנזים מערבים שערות הראש עם הפיאות, לא כן הוא במחכ"ת, אלא הם סוברים שעד שם הוא מקום הפיאות וכמ"ש לעיל הערה ה'. וכיון שהרע"ק שם דף ח' (ד"ה תיאור) כתב שיש עיקר לדבריו בספרי האומות יעו"ש, יש אולי מקום אדרבה להוכיח מהם בהיפך שמנהג הפיאות קדום מאד, וזאת ממה שמצאתי בספר כת"י בשלהי נוסח "כתאב אלדמה" דהיינו "ספר הקסות" שנתן נביאם המשוגע ליהודים בארצות שכבשם, וכבר נדפסו ממנו כמה נוסחאות. אע"ג דאעיקרא אין הדבר ברור אם כתב זה הוא אמת, או בדוי מן הלב אם כולו או לכל הפחות מקצתו, ע"י אחד מבני עמנו להטעותם, ולהניצל מעט מרעתם, מכל מקום שמץ־דבר נמצא בו, ואביא מה ששייך לנדון דידן מכת"י שהגיע לידי וז"ל, פקאל אלנבי, יא עלי נ' אבי טאלב, קד אותא אללה אלייא באן ירבטו להם אלזנאניר פי עמאימהם, לחתא יערפו אנהם יהוד אהל אלדמה, חתא לא אחד יאדיהם יצלמהם, ולא יכאלפו אן יכרגו מן דינתם וכו' ע"כ. ומובן הדברים שנביא־שקר הנזכר, אמר ל"עלי" ושהיה חתנו, והיה אמצעי בינו לבין היהודים. ועיין לעיל הלכות חוקות העמים סימן קמ"ד הערה י"ט ד"ה ואין) שהגיעתו כביכול נבואה מאת ה', שהיהודים "יקשרו להם את ה"זנאניר" [דהיינו מה שאנו קוראים סימנים כדלעיל] בעטרוניהם, להיכר שהם יהודים אנשי החסות, כדי שאף אחד לא יזיקם ויעשקם, ולא יוכרחו לצאת מדתם" עד כאן. ו"עטרוניהם" שהזכיר, היינו כפי מנהג הקדום לפני גזירת הסרת העטרוֹת הידועה שהזכיר מהר"ש שבזי [כמובא שם בסער"ת ד"ה הגזירות. אך מ"ש

עיני יצחק – ציונים והערות

שם שלולא הוא היתה גזירה זו נשכחת מספרי היהודים, נראה שנעלם ממנו כי רמז לזאת גם מהרד"ם בשתילי זתים לגבי שיעור טלית קטן בסוף סימן כ"ד ד"ה אחר שהודעתי בזה"ל, שיעור זה מספיק לכסות מאוזן לאוזן "לדידן שאין על הראש רק כובע בעונותינו הרבים", כל שכן לדידהו שיושבים ועטרותיהם בראשיהם שאין זה מספיק וכו' יעו"ש. ו"לדידהו" דקאמר, קאי על בעל סולת בלולה ובאר היטב, כלומר שאצלם לפי שאינם בארץ תימן, אין גזירה זו ויש להם עטרות, ופשוט]. וקבעו בזה שיקשרו את הפיאות בעטרה לסימן היכר. ומובן ממילא שהיו פיאותיהם מגודלות בלאו הכי. אכן אם היו מסולסלות כלפי מטה כמנהגינו בדורות אלו, בלא"ה יש היכר יותר, ואם כן שמע מינה לפי זה שלא היו עושים אז כן. והכי משמע מתשובת הרמב"ם דלעיל שכך היה מקובל, אכן אולי זה רק בארץ מצרים וכדומה, ולא בתימן. מיהו אפשר שנתחדש הדבר במשך הדורות לסלסלן לנוי מצוה, וביותר מפני שעל פי הקבלה יש קפידא שלא יסתמו הפיאות את נקבי האזניים כדלקמן הערה כ"ד ד"ה במחוז. [ויש מטילים מום בקדשים לומר שמנהג פיאות ארוכות נתפשט בארץ פולין באמצעות המודחים אחרי צבי שבור. וכנראה שנתערבבו העניינים לכותב שורש אותם הדברים. ואיך שיהיה, מקור הפיאות טהור מכתבי האר"י האמיתיים וולא מאותם המזוייפים הצבועים] וכדבר האמור לעיל, וד"ל]. **נוסף** לכך, השבט המכונה בשם בני ישראל אשר ישבו בעיר במביי וסביבותיה בארץ הודו, גם כן מניחים פאתי שערות הצדעיים ארוכות, כמובא באבן ספיר חלק ב' פרק ט"ז דף מ"ג. כי בחקרו שם אודותיהם, אמרו לו כי ראשית בואם לשם היה מתימן זה "כאלף ושש מאות שנה", מפני הגירוש וגזירות שמד. אך בגלל צרות רבות ורעות שעברו על ראשם, נתמעטה מהם מאד ידיעת התורה והמצוות. וכתב כי מסייע לזה מלבד הפיאות הארוכות כנז' [ועיין עוד בשמו, לקמן הערה כ"ד], מראה פניהם הארוכים, גוון הפנים, ומבנה הגוף, שהוא שווה ודומה לתימנים, וכן אמונתם חזקה בעניינים הרוחניים כמותם. ושם פרק ט"ז דף מ"ה כתב שאינם מניפים ברזל על פאתי הצדעיים, ובסימן הראשי הזה המה ניכרים מיד לכל רואיהם. עוד כתב שם בפרק י"ט דף נ' כי פגש שם אנשים לבנים נשואי פנים שזקנם מגודל וגם פיאות בצדעיהם ומגבעת גבוהה על ראשיהם ונדמו לו כיהודים, אך נתברר לו שהם עובדי ע"ז. והגידו לו שבאו מפרס, ויש מהם אומרים שהם מזרע ישראל בגלות בית ראשון. אך ברבות הימים דבקו בעבודת האלילים, רק נשארו בידם איזה סימנים ומנהגים מתורת ישראל. כמו פיאות הראש והזקן, אשר אינם לכל האומות הרבות הנמצאות בהודו, גם מתחת למלבושיהם על הכנף חוט ארוך כדמות הציצית שלנו, ובחודש כסלו עושים חנוכה יעו"ש"ב. אתה הראית לדעת ששרשי הפיאות קדומים מאד גם בשאר ארצות, על כן עמדו במשך דורות רבים ובמצוק הזמנים גם אצל אותם אשר שכחו או עזבו גופי התורה והמצוות, ואף גם זאת שלא היו הם תחת שלטון ערבי כלל, שמע מינה שאין זו גזירה מאתם על היהודים כמו שסבר הרע"ק. וע"ע לקמן הערה כ"ז ד"ה וראיתי.

ולחזק שיטתו, הוסיף הרע"ק בסער"ת שם דף ח' כי למען הבדיל את היהודים באלו הסימנים, חייבו הערביים את עצמם לגלח שני צדעיהם בתער בכל עת שיגדלו שערותיהם וכו' יעו"ש. ולענ"ד אין שום ראיה, רק חוק ומסורת הוא בידיהם מימים קדמונים כשעדיין היו עובדי ע"ז. [וכמו שמצינו אצלם בעניינים נוספים, כדלעיל הלכות ע"ז סימן קמ"ז הערה י'. וכיו"ב אצל הנצרים, כתב הרמב"ן בדרשתו תורת ה']

"סימנים" כא, יען כי בהם אנו ניכרים ונבדלים בייחוד מכל

עיני יצחק – ציונים והערות

תמימה כי מה שהם מקשקשים בשעת מיתתן ובשעת קבורת מתים שלהם, נשאר בידם ממנהג אבותיהם בעלי האבות והידעונים, ולהראות כי כל יסודותם בטומאה].

ואף שאת הזקן הניחו, אין זה אלא מפני שמנהג עובדי ע"ז כולם, ר"ל הם וכומריהם, היה לגלח צדעיהם, משא"כ גילוח הזקן שנהגו בו רק כומריהם, כדדייק לישנא דהרמב"ם (בנוסחאות כת"י דאינהו דוקנאי) פי"ב מהלכות עבודה-זרה הל"א, אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושים עובדי ע"ז וכומריהן, שנאמר לא תקיפו וגו', משא"כ בהלכה ז' כתב דרך כומרי ע"ז היה להשחית זקנם, לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן. [ודוק גם כן לשונו בספר המצוות לא תעשה מ"ג מ"ד. ואף כי בספרו מו"נ ח"ג פרק ל"ז ייחס לכומרים בלבד גם את גילוח פאת הראש, צ"ל שקיצר שם, מפני שסמך על מה שביאר בחיבורו, כפי שציין אליו שם בפירושו. וע"ע מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת קדושים על פסוק לא תאכלו על הדם]. כעין זה לעיל מינה בפרק י"א הל"ד כתב סתמא אין מנחשים כ"גויים" וכו', ובפי"ב הלי"א לגבי כתובת קעקע, ובהלכה י"ג לגבי שריטה על מת. והנה הטור ריש סימן קפ"א השיג על הרמב"ם שכתב כי איסור הקפת הראש והשחתת הזקן הם מפני שעושין כן עובדי ע"ז, שאין אנו צריכים לבקש טעם למצוות, כי מצות מלך הם עלינו, והמפרשים חאריכו על זה. **ולענ"ד** אוסיף הערה קטנה בעיקר העניין, כי דרך כלל לא נתן הרמב"ם טעמים למצוות בחיבורו משנה תורה, אף כי במו"נ חלק ג' שחיבר אחרי כן הרחיב בהן. ולא מפני שלא נתגלו לו אלא אחרי כן, כי אדרבה דבריו תואמים ומשולבים. ואף בעניין דומה לזה, איסור שעטנז וכלאי הכרס וכו' שמבואר שם במו"נ פרק ל"ז שהוא דרך כומרי ע"ז וכדומה, מכל מקום בהלכות כלאים לא רמז לזה. אלא שמע מינה כי לא הזכיר זאת הרמב"ם בעניינינו רק כדי שלא יתמה הקורא מדוע כלל זאת בהלכות עבודה-זרה, שאין נראה שום קשר בין הדברים. והיינו נמי טעמא דניחוש וכתובת קעקע ושריטה הנז"ל. ובניין-אב לזה מדברי הרמב"ם עצמו לעיל פרק ב' הל"ו, ומפני זה כללתי דין המגדף בהלכות ע"ז, ששניהם כופרים בעיקר הם. ונבאר בס"ד עוד עניינים כאלו, לקמן בהלכות שילוח הקן סימן ע"ג הערה ה' ד"ה ברם. **ואחרי** ככלות הכל אני אומר, כי אף אם יתברר שיש ממש בדברי הרע"ק, אפשר ליישב את הכל. דמתחילה גזירה היתה עליהם באונס. ולבסוף כשראו חכמי הדורות דברי האר"י, קיבלוהו ברצון, ושמחו בה למפרע. והתנהגו בפיאות כחפצי קדושה, כי מן השמים סובבו העניין ככה. ואם כן הכל שריר וקיים.

כא כמפורסם. ופיאה אחת נקראת בלשון יחיד "סימן". וכן כתב בנחלת יוסף חלק ב' דף ל"ד, פאת זקנד כתיב, וכפיאות השדה [שהן ארוכות] וכו'. אנו קורין לו סימן, והוא סימן טוב לישראל להכיר בין היהודים לנכרים. ולא די במילה, כי היא מכוסה יעו"ש. [ומה שהשוה זאת לפיאות השדה, הואיל והיה מקובל, מסתברא שרמז בזה לסודן של-דברים המובא בעץ חיים לרבינו האר"י שער י"ג פרק י"א, ובמבוא שערים שער ג' חלק ב' פרק י"ג, כי מלכו"ת דגולגולתא נקראת פיאה, בסוד (ויקרא י"ט, ט') לא תכלה פאת שדך לקצור וכו', וכמובא גם בארזי לבנון ענף פיאות דף קס"א. וע"ע לעיל הערה כ' ד"ה ומדברי, ולקמן הערה כ"ד בשם אבן ספיר]. ובהגדה של-פסח מבית לוי, דף ש"ה, בשם הגרי"ז מבריסק, שטעם פיאות הראש להיכר שהוא יהודי כמ"ש הרמב"ם פי"ב מעבודה-זרה הל"א אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושין עובדי

גויי־הארצות, שלא די לכך בגידול הזקן, כי הוא ישנו גם אצל רבים מן האומות, ודבר זה רמוז במה שאמר הכתוב^{כב} והייתם לי "סגולה" מכל העמים, היינו כניקוד "סגול" שצורתו כך^כ, שתי נקודות למעלה ואחת מתחתיהן למטה באמצע, כמו־כן תהא צורת פני בני ישראל שתי פיאות הראש למעלה, ופאת הזקן למטה באמצע, עדות לישראל אשר כל רואיהם יכירו^{כג}. ונוהגים לסלסל אותן לנאות את המצוה, ולשלשלן כלפי מטה בצדדי הפנים והזקן לכבוד ולתפארת [ולא להסתירן מאחורי האוזן, או מתחת הכיפה]. וגם נראה שיש לזה טעם על־פי הקבלה. וכל המאריך בהן הרי זה משובח, כי אין קוצצים אותן אפילו יגיעו עד החזה. אמנם יש נוהגים לקצוץ מהן במספריים, בפרט כשהן מגיעות לסוף הפנים^{כד}:

עיני יצחק – ציונים והערות

ע"ז, ולכן התימנים קוראים לפיאות סימנים ע"כ. וע"ע לעיל הערה כ' ד"ה וכל זה, וד"ה ולחזק. ובעץ יוסף על מדרש רבה ואתחנן פ"ב אות י"א. עוד כתוב שם בשמו, כי מקור מנהגם של־החולכים בפיאות ארוכות הוא מדכתוב בשלחן ערוך וכל רוחב זה לא תגע בו יד, ואעפ"י שהפוסקים דנו בזה כמה שיעורם, הרי שלפי דבריו הידור גדול הוא שלא ליגע בפיאות כלל, וממילא נעשות הפיאות ארוכות ע"כ. ופשוט כי הוא דרך רמז, וכמ"ש לעיל הערה ג' ד"ה הלשון. ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ב בקונטרס אחרון סימן י"א בדברי הרב השואל דף קי"ד ע"ד איתא, לענין גזיזת פיאות הראש והזקן במספריים שלא כעין תער, הכל יודעים דין המפורש בזה בש"ע, ואעפ"כ ברוך ה' אלפים ורבבות ישראל קדושים הם פרצופיהן דומים לפרצוף אבותינו הקדושים חסידים הראשונים, איסור חמור הוא להם לגזוז את פאת הראש, וק"י בן בנו של־ק"י את פאת הזקן אפילו בקצה נימא, חלילה להם לשנות ממנהג אבותיהם עכ"ל.

כב שמות י"ט, ה'.

כג נפלאות מתורתך פרשת יתרו על פסוק והייתם לי סגולה, ד"ה ושמעתי.

כד ידוע. וזה לשון אבן ספיר חלק א' חדרי תימן ריש פרק כ"א דף מ"ט, הכרת פניהם ענתה בם כי יהודים המה. פאתי ראשיהם אשר יקראו להם סימנים וכי סימן טוב הוא לישראל ארוכות עד החזה. זקניהם וכו' לא נגעה בם יד תער ומספריים. ראשם מגולח ומכוסה במצנפת וכו' ע"כ. ומה שכתבנו שנראה שיש לזה טעם על פי הקבלה, יתבאר בס"ד לקמן ד"ה במחוז.

ואפשר שהנוהגים לקצצן כשמגיעות לסוף הפנים, עשו זאת על פי האר"י שכתבו עליו (כדלעיל הערה כ') כי כשהיו הפיאות נכנסות בגבול שערות הזקן, אז היה חותכן ומקצרן במספריים. לפי שמה שמשלשל משם ולמטה, אינו נקרא פאת הראש עכ"ל שער המצוות. ובטעמי המצוות הלשון עד שגדלו כל־כך שיכנס למטה במקום שער הזקן "ממש", ובדרכי תשובה סימן קפ"א ס"ק ט"ז הביא בשם צמח צדק דר"ל כשמגיעים למקום פאת הלחי התחתון, ובשם אדמו"ר מבלזא פירש עד שיגיעו לסוף הלחי התחתון

עיני יצחק – ציונים והערות

שהוא סוף הפנים יעו"ש, וכן הבינו הם כפירוש זה האחרון. ויתכן מאידך כי היה לזה טעם נוסף מצד נקיות. לפי שהיו רגילים בתימן למשוח הפאות בשמן [לחיזוק ולנוי שיהיו מבריקות. ובפרט בשמן שומשמן הנקרא גִּלְגָּלָא, שהוא גם מְגֹדֵל אותן. ותמצא שבדפי הסידורים מתימן ספוג שמן, בשיר השירים וסדר הקבלת שבת, מהאיי טעמא שמשחו אותן לכבוד שבת אחרי שעלו מן הרחצה. וע"ע סערת תימן דף קי"ח ד"ה אם הילד, ודף קי"ט ד"ה ביום ששי, ולעיל הערה כ' ד"ה וכל זה] וכשהן ארוכות מתלכלכים הבגדים. וכל־שכן למי שפיאות ארוכות מאד המתנופפות ברוח, מפריעות אותו במלאכתו. [ויש להעיר כי מה שפיאות הזקנים קטנות, אינו אלא מפני ששערם נושר וכח הצמיחה נחלש כידוע]. והנימוק שכתבו בשער המצוות ובטעמי המצוות כי כשנכנס לגבול הזקן אינו נקרא פאת הראש לכאורה כפי פשוטו אינו מובן, הלא הכל הולך אחר העיקר, דהיינו מקום יניקתם. וכי כשהזקן מגיע לחזה נאמר שאין שם מקום פאת הזקן. [וכן בחמשת פיאות הזקן עצמו כשנכנסות מגבול פיאה זו לחברתה. אמנם אי משום הא לחוד, לא איריא, כי כולן פיאות הזקן ניהו]. וכשם שפיאות הזקן ארוכות בלי גבול וקץ מסויים, כמו כן פיאות הראש. ובודאי זהו טעם המנהג המקובל לגדלן ביותר. אמנם שם בדרכי תשובה סיים להביא דבר חדש, שכשהן ארוכות יותר מסוף הפנים, צריך לסלקן כי הן מקום השראת הדינים, כמו שצריך לספר שערות הראש יעו"ש. אך כיון שאין זה מפורש בדברי האר"י עצמו, יש מקום להבין שאין קפידא בדבר, רק סבירא ליה להאר"י שאין צורך ביותר מזה. [שוב זכיתי ומצאתי שכן דעת כמהר"א פירירא, שהיה אחד מגדולי המקובלים, שכוונת האר"י לקצצן שם אם ירצה, ולא עוד אלא שנהג בעצמו לגדל הפאות עד סוף גבול התפשטות הזקן, כמובא בשו"ת וישב היס סימן י"ד דף רצ"ז ד"ה אמנם. וכן דעת המקובל הרב אליהו דוד סלאטקי בספר יד אליהו דף רס"ח אות ג', שהעתיק דברי האר"י שכתב שהפיאות ירדו בגבול שערות הזקן, וכתב על זה ר"ל בגבול שיבולת הזקן. וכ"כ שם באות ד' וז"ל, יש שטועים לפרש וכו' ולכן הם גוזזים השערות הארוכות של־הפיאות וכו' אבל האמת וכו' וצריך שיהיו הפאות גדולות מאד וארוכים עכ"ל יעו"ש]. ולעיל מינה שם הביא הדר"ת דברי החתם סופר כי מה שנוהגים העולם לגדל הפאות עד שיגיעו ללחי התחתון, וכן אנו (נוהגים) [מנהיגים] בני ביתי ותלמידיי, אינו אמת, ואעפ"י שהוא טעות, מ"מ קדוש יאמר לו. והעיר על זאת הדר"ת כי מנהג היראים בזה ממקום קדוש יהלך, שכן האר"י היו שערות פיאותיו ארוכות יעו"ש. ובשו"ת שאול שאל (מתלמידי תלמידי של־החת"ס) סימן צ"ח כתב דבלי ספק אילו ראה הגאון חת"ס דברי היש"ש ביבמות פי"ב סימן ח' להחמיר בפיאות אף במספריים שלא כעין תער [וכמ"ש המגדל עוז, כתבו רבותינו נ"ע משעמדנו על דעתינו לא העברנו ברזל על בשרינו אפילו מספריים כלל וכלל וכו'], לא היה כותב שהוא מנהג טעות, מאחר שכן נהגו הראשונים חכמי אשכנז מלכ ספק מעיקר הדין יעו"ש. **במחוז?** שרעב, לא נהגו לשלשל ולסלסל את הפאות כלפי מטה, רק מגדלים אותם פרע מפוזרים לצדדים ע"י האזניים. ובחבאן, אין פיאות הראש ניכרות, כי מצורפות ומחוברות הן יחד עם שער יתר ראשם שהיו נוהגים לגדלו וכדלעיל הלכות חוקות העמים סימן קמ"ד הערה ט"ז ד"ה ותשובת, ולא הפרידו לשלשל את הפאות בפני עצמם כלפי מטה. ואפשר לענ"ד לומר כי טעם מנהג עי"ת צנעא ורוב המחוזות בתימן לשלשלן ולסלסלן, הוא לא רק מטעם נוי מצוה, אלא כי יש קפידא על פי הסוד שלא יכסו השערות את נקבי האזניים שלא יסתמו שערי שמיעת התפילה בשמים, בסוד

עיני יצחק – ציונים והערות

מה שנאמר (להיות אזניך פקוחות) [יהיו נא עיניך פתוחות ואזניך קשובות] (דב"ה"ב ו', מ'), וכן שלא יתערבו שערות פיאות הראש עם הזקן, כדאיתא בזוהר נשוא דף קכ"ט ע"א ודף קל"א ע"ב ובתיקונים תיקון ע' ועוד מקומות. וכן הביא מהרי"ץ במעיל קטון סימן ו' אות פ"ט דף רל"ז ד"ה ומצורד, והעליתיו גם לפסקי מהרי"ץ הלכות תפילה דף רכ"ח סעיף מ"ב. הלכך כשמסדרים אותן כך, הן מצטמצמות לפני האוזן ויורדות למטה בפני עצמן בלא להתערב עם הזקן. [ולפי זה פלא שדוקא במחוז שרעב שעסקו יותר בקבלה ונתנו בפרט על פיה, לא חשו לזה. ועיין מ"ש בס"ד במאמר אופן המרכבה פרק ח' דף נ"ד ד"ה ואגב. וכעין התמיהה הידועה שאכמ"ל בה לגבי מניין הדלקת נרות חנוכה, שהספרדים נוהגים כהתוספות והאשכנזים כרמב"ם, מה שלא נמצא בשאר עניינים, ועיין כף החיים או"ח סימן תרע"א סס"ק ו']. וזה לשון מהרי"ח בפירושו בניהו על התיקונים שם, קאי על שערות הפיאות שלא יהיו נסרכין ותלויין על פתח האוזן, "אלא ידחה אותן לצד אחר", או יקוץ מאורד שלהן, וכן אני נזהר תמיד לדחותן אחורי האוזן וכו' יעו"ש. ומבואר למעיין דלאו דוקא אחורי האוזן, הגם שנמצא כן כמה לשונות בזוהר וגם הוא עצמו נהג כן, זהו כנראה מפני שלא עשו אותן חוליות דקות וסלסלו אותן כמו שהוא מנהגינו, והעיקר הוא שלא יהיו סורחים ונמשכים על האוזן עצמה. ועיין לעיל הערה כ' ד"ה וכיון. וע"ע שו"ת יצחק ירנן ח"ב סימן ג' דף רל"ט מה שהעיר, ולפי דברינו העניין מיושב.

ש' מדקדקים לגנוז מה שנקצץ מהפיאות, כדין כתבי הקודש שבלו, אעפ"י שאין בשערות קדושה, וכמו שגונזים חוטי ציציות שנקרעו ונפסלו. ואם כן נראה דהוא הדין מה שנושר מהפיאות. ועיין לקמן הלכות ספרי קודש וכבודם סימן קס"ו סעיף א' והערה כ"ה. [ודבר חדש לגנוז אף שערות הראש והזקן, הוכנס במוסגר לתוך פירוש רש"י ביחזקאל (ה', ג') על פסוק וצרת אותם בכנפיד, מכאן רמז שכל המסתפר שערו לא יזרוק אותם אלא יגנוז וכו' יעו"ש].

מתוך העניין שם נראה שאין הכוונה לגנוזם ככתבי־קודש שבלו, רק שלא לזרקם דרך בזיון. ואם כן סגי לעטפם תוך נייר ולהניחם כך באשפה, וכמו בתרומות ומעשרות או בחלה כדלקמן סימן ק"ע סוף סעיף ה'. שו"ר בסידור בית־דין לראש השנה לה"ר אברהם חמוי מארס־צובה, בדיני תגלחת בערב ר"ה דף ג' ע"א אות ד', יזהר הרבה בשערות זקנו הנושרים מהסריקה, שלא ישליך אותם לארץ ומכל־שכן לאור, שגורם בר־מינן לקבור את בניו רח"ל, עיין להרב יד נאמן בחידושיו לשבת דף י"ד ע"א עכ"ל. וע"ע לעיל הערה י"ח. וידידי הראח"כ נר"ץ הוסיף בזה"ל, שמעתי שהיו בתימן מהמתנהגים בחסידות, שנהגו לאסוף כל השערות הנושרות מזקנם ולשמרן, וכשנפטרו קוברים אותן תחת ראשו ע"כ]. חזינן מיהא איך נהגו בפיאותיהם בחרדת קודש. **ובעוה"ר** איחסור דרי, ורבים מאתנו כהיום קוצצים פאתי ראשם לבלי הכר, וכידוע תחילת הדבר היה באונס שגזזום הרשעים לרבים מן העולים החדשים כשהגיעו לארץ ישראל, וסופם כעת ברצון. מאידך נגררו לעשות כאחרים בהיפך לגדל השיער נגד פניהם. ובזה שתים רעות עשה עמי. האחת, לא רק שעזבו סימני היהדות, וחיכו מנהג האומות בגידול שערות אלו, שיש בזה איסור דאורייתא משום חוקות העמים כדלעיל סימן קמ"ד סעיף ג' והערה ט"ז, אלא זאת שנית שמסלסלים בשערותיהם הללו להתייפות ביופי חיצוני שהוא מדרכי יצר הרע, כמ"ש חז"ל בבראשית רבה פכ"ב אות ו' כי כשיצה"ר רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו ומתלה בעקיבו [דרך גאווה

עיני יצחק – ציונים והערות

אבות ואמהות

לילך עקב בצד גודל. מתנות כהונה] אומר זה שלי. ובבראשית רבה פ"ד אות ז' דרשו זה ג"כ לגנאי גבי יוסף הצדיק שאמר עליו הכתוב (בראשית ל"ז, ב') והוא נער, שהיה עושה מעשה נערות וכו' מתקן בשערו, וכן הוא בפירש"י. ועיין מ"ש עליו בקרני רמים דף קכ"ב. ושם פרשה פ"ז אות ג' שבא לידו הנסיון עם אשת פוטיפר בגלל זה וועיין מדרש הגדול ופירוש רש"י, ומשנת חכמים למהר"ם חאגיז מעלה י"ט אות תל"ט. [והנה מה שאמרו מעשה נערות, גורסים העולם נערות, ולפי גירסא זו נראה לפום ריהטא דאילו היה יוסף פחות מבן י"ז שפיר דאמי לעשות שזהו דרך הנערים. אבל לכאורה היה צריך לגרוס נערות, כמו ואת שבע הנערות הראויות לתת לה (אסתר ב', ט'), והטעם לפי שזוהי דרכן להתייפות ולהתנאות כמ"ש מהר"ץ בעץ חיים דף כ"ב ע"א (ומקורו מהרד"ק בתהלים קמ"ח, י"ב) על פסוק בחורים וגם בתולות וז"ל, לפי שאין דרך הבתולות להתעסק אלא בקישוט גופן, אמר גם הן יתנו הלל לה' ע"כ. וע"ע שם דף קפ"ג ע"ב ד"ה ונערים מנגינתם. אלא דאם כן עדיף היה להם לחז"ל לומר מעשה נערה. ולכן צ"ל דהיינו מעשה ריקים ופוחזים בזמן נערותם. וכעין שמצינו גבי אלישע (מלכים ב' ב', כ"ג) "ונערים" קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו, ודרשו חז"ל בסוטה דף מו: שמנוערים מן המצוות. ר"ל שהם לא היו נערים ממש אלא גדולים, אך נקראו נערים מטעם זה. וע"ע חידושי הרמב"ן חולין דף ה. ד"ה קרי, ושם טוב על הרמב"ם פ"ב מנערה בתולה הלכה ב'.] ואיתא במסכת נדרים דף ט: פעם אחת בא נזיר מן הדרום וכו' וקווצותיו סדורות לו תלתלים וכו' פחו עלי יצרי וביקש לטרדני מן העולם וכו'. ובזהר פרשת וישלח דף קס"ז ע"ב, יצר הרע איהו ארים ליביה דברנש בגאותא, ואזיל אבתריה מסלסל שעריה וברישיה עד דאיהו אתגאי עליה ומשיך ליה לגיהנם. וזכורני ג"כ מעשה בבחור אחד שנטה לתרבות רעה, ואמר צדיק אחד שיגזרו שערותיו המגודלות נגד פניו בעת שנתו, ובקומו בבוקר נהפך לאיש אחר וחזר למוטב. ונראה טעמו על פי הידוע כי הקלי' נאחזות בשערות היתירות הללו, ובמקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך. וע"ע בדברינו לקמן הלכות לא ילבש גבר סימן ק"צ הערת י' ד"ה ויש לחקור, בשם הראב"ד.

וראיתי בקובץ בית אהרן וישראל גליון נ"ז דף ק"ד בשם החזו"א שהיה סולד מאד מגידול שיער זה שקורים היום בלורית, והיה אומר שהוא הולך להקיא כאשר הוא רואה בלורית, ומכל מקום סבירא ליה שאין עוברים בזה בלאו של חוקות הגויים, כיון שכהיום הרבה נהגו זאת משום יופי ע"כ. ונראה שכוונתו דדאמי למה שכתב מהר"י קולון והב"י והרמ"א דדוקא חוק, ולא דבר שנהגו לתועלת, או לשם כבוד וכדומה, וכדלעיל הלכות חוקות העמים סימן קמ"ד סעיף ה'. ומסתברא שלא ראה החזו"א תשובת הרמב"ם שהבאנו שם הערה ט"ז שבשיעור זה יש משום חוקות הגויים, ומפרש הרמב"ם כך את הגמרא, ואם כן במילתא כדנא לא תועיל סברת מהר"י קולון הנז' לעיל. אלא שאין החזו"א מחוייב למנקט כהרמב"ם אלא כפירוש רש"י. ברם אנו בדידן. **ובשולי** המעיל סימן ו' דף רל"ח אות קל"ז ד"ה אגב, כתבתי בס"ד כי מוסרים ששאלו את הגאון בעל חזון איש זצ"ל, אם נכון הדבר שעל-פי הסוד צריך בזמן התפילה להוציא הפיאות מעל האזניים להקדימן לצד הפנים כמנהג קהילות הנק' חסידים. והשיב, כן הדבר לפי הסוד, ולפי הפשט גם כל היום צריך להיות כן, "כי אין להתבייש בהם" עכ"ד. וכן שמעתי אומרים כי מנהג אותם מקהילות האשכנזים להסתיר הפיאות מאחורי אזניהם, הוא מפני לעג אומות העולם והפחד מהם. נמצא עתה בארצות שאין חששות אלו, מצוה להראותם ויהיו לפנים ולא לאחור, ויגבה ליבו

ז כשאדם מסתפר, טוב שיתכוין שאינו מניח שיחתכו לו
 אז את פיאאות הראש משני צדדיו, וגם שאינו משחית את
 פאת זקנו. [וכן בכל פעם שאדם עושה מצוה, אין מספיק
 שעושה אותה, אלא יחשוב אז שמקיים מצות בוראו]. ולכן יש
 שנהגו לעשות סעודה ומחולות של-שמחה בפעם הראשונה
 שמספרים שער ראשו של-קטן בהיותו כבן שנתיים או שלוש
 שנים, וקוראים לה סעודה של-מצוה, כיון שמצוה היא במה
 שאינו מניח לגלח לבנו את הפיאאות, מטעם חינוך¹²³⁴⁵⁶⁷. ועד

עיני יצחק – ציונים והערות

בדרכי ה'. וכן מנהגינו פשוט שתמיד הפיאאות הם לצד הפנים, עד כאן בשולי המעיל.
 ועכשיו יצא לאור ספר ארחות יושר מאת הגר"ק שליט"א, תלמידו ובן-אחותו
 של-החזו"א, וראיתי כן שם סוף פרק ה' כהאיי לישנא, שאמר החזו"א ז"ל כי כשנכנס
 אליו אדם שמוריד זקנו או שמגדל בלורית, נהיה לו כ"כ לא טוב עד שעומד לו
 להקיא. וגם על הפיאאות שנותנים תחת האוזן, לא היתה דעתו נוחה מזה. ואמר שזה
 נראה כמו שמתבייש במצוה ואין לעשות כן. וכן אאמו"ר (הגר"י קניבסקי) זללה"ה
 אמר שאין לעשות כן, ובחו"ל נתייראו מהגויים שמלעיגין עלינו (אף שגם בלא"ה
 מלעיגין, עיין משנ"ב סימן תקנ"ד ס"ק ל"ו בשם הח"א), אבל כאן בארץ-ישראל
 שב"ה אכשר דרא בהרבה אצל בני תורה, אין שום טעם לזלזל בזה. והשי"ת יזכנו
 ללכת בצורת ישראל כרצון התורה עכ"ל. **ורשום** בזכרונותיי, כי בספר דברי חיים
 ושלוש מוחה במנהג אותם מן האשכנזים ששמים הפיאאות אחורי האזניים, שהסיבה
 רק מפני שהגויים ברוסיה לא הניחו ליהודים ללכת עם הפיאאות קדימה ע"כ. עוד
 ראיתי כתוב בשם עמודי ארזים דף נ' ע"א, וגם אלו המטמינים פיאאות ראשיהם תחת
 אזניהם או ממעל לראשיהם, הרי זה דומה שמתבייש בעצמו מאותות שם קדשו ע"כ.
 וע"ע מה שביארנו בס"ד לעיל הערה כ"ד ד"ה במחזו.

כה עיין למהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק חלק ג' סימן רל"ו, ומורה באצבע להחיד"א סימן
 ד' אות קל"ה, ודובב שפתי ישנים דף ס"ה ע"א, ושדי חמד מערכת חוהמ"ע אות ה',
 וכף החיים או"ח סימן רל"ב ס"ק ט"ו, ועוד. והוסיף שם מהרי"ץ דזה שנקראת סעודה
 של-מצוה, נפקא מינה למי שנדר שלא ליכנס לשום סעודה של-רשות, או תלמיד חכם
 שאינו רשאי ליהנות מסעודת הרשות, בסעודה זו מותרים ליכנס. ושם סימן רמ"ח
 כתב דנוהגים לעשות תגלחת מצוה זו אפילו כשהוא בן ג' או ד' שנים [ועיין שתילי
 זתים הלכות שבוע שחל בו תשעה באב סימן תקנ"א ס"ק ט"ל, ואבן ספיר חלק ב' דף
 מ"ז, וקונטרס פאת הראש דף י"ט] ובפרהסיא, ומשהים אותה עד חול המועד ואין
 בזה משום אין מערבין שמחה בשמחה, וגם נוהגים להכות אז בכלי זמר יעוש"ב. וע"ע
 כף החיים הלכות בית הכנסת סימן קנ"א ס"ק מ"ה (אם מותר לעשות תגלחת זו
 בביהכ"נ) והלכות חול המועד סימן תקל"א ס"ק ל, ובספר חינוך ישראל (הרפנס) דף
 ל"ה, ובמאמרו של-בני הרב משה נר"ו על עניין שירה בכלי זמר אחרי חרבן
 בית-המקדש, שנדפס בדיואן נעימות שיר דף רכ"ט ר"ל. **ומנהג** זה אף שהזכירו
 מהרי"ץ בפשיטות, מ"מ לא היה נוהג בכל המקומות. וגם היכן שנהגוהו, הלך הלוך

תסב שלחן ערוך המקוצר סימן קמ"ט

התספורת הראשונה, רגילים בדרך-כלל להניח שערו לגדל, אבל מכל-מקום נראה שאין קפידא אם יקצצו מלמעלה במספריים לפי הצורך, ובפרט כדי שלא ייראה כמו בתי. מסמך מס' 1234567

עיני יצחק – ציונים והערות

וחסור, עד שבזמן האחרון רבים לא ידעוהו. ואכן בגיל שנתיים או שלוש גילחו שער ראשו בתער והניחו הפאות, אבל בלא שום סעודה ושום שמחה, אמנם יש שחילקו אז קליות וכיו"ב לקטנים, ויש שצירפו שמחת גילוח הקטנים אגב שמחת תגלחת החתן ערב יום חופתו, שהיו רגילים לעשותה בעסק גדול ושירה. **ובקובץ** כת"י מה"ר דוד אלגמל זצ"ל שהיה בדור שאחרי מהרי"ץ, מצאתי בזה"ל, **חדו"ה** גדולה לילד שמסתפר ראשונה, אהוב יברך הילד הזה לברכה. ברוך יברך וכו'. גבור יברך וכו'. יהא כמשה שזכה, וקשע"ה למלוכה. דגול יברך וכו' עד תמים יברך וכו'. **והללויה** הילד הזה יברכהו אל רס וכו'. **והללויה** גדרו פרצות, קסירו מכשולות מישראל. והדבקו במדת אברהם ומשה ושמאל. וסורו ממדת בלעם ולבן ובתואל. משלי שלמה בן דוד מלך ישראל. **והללויה** ע"כ. [ומהנוסח וקשע"ה למלוכה שכתב, משמע דהיינו וכמי שעלה למלוכה ועיין מ"ש בס"ד במענה לשון על סדר הרחמים דיום הכפורים דף קע"ב ע"א, לגבי קשע"ה לאברהם. ולקמן הלכות פדיון בכור סימן ק"ס הערה ל"א ד"ה וכדבריו], ולא נתפרש מיהו. וי"ג וקשע"ה, לפי זה אפשר דקאי על משה שנזכר לעיל, שהוא נחשב מלך כמו שמצינו ויהי בישראל מלך (דברים ל"ג, ה') לפי כמה מדרשים, וכן פירשו אור האפילה הראב"ע והרשב"ם והרלב"ג והרמב"ן על פסוק (בראשית ל"ו, ל"א) ואלה המלכים וגו' לפני מלך לבני ישראל].

ובשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סימן צ"ח כתב שעניין מצות הנחת פאות הראש, שיהא משונה מכל העמים למען לא יתבולל ויתערב עמהם, והוא אות ברית לבני ישראל כמו אות ברית קודש, על כן עושים שמחה בעת התגלחת כעין השמחה שעושים בזמן אות ברית קודש, הובא בקונטרס פאת הראש דף כ"ג. עוד שם דף י' בשם תפארת ציון על מדרש רבה איכה ב' י"ג בתולת בת ציון, בנים המצויינים במילה ובתגלחת ובציצית [מאמר זה הביא ג"כ מהרי"ץ בעץ חיים בפירושו לפיוטי שמחת תורה דף צ"ד ע"א ד"ה צאינה וראינה בנות ציון], מי שהשחית פאת ראשו כדי להשתוות לגויים, בשביל שלא לסבול חרפת הגלות, אין לו חלק ונחלה בטוב שיהא בימות המשיח במהרה בימינו ע"כ.

כו כנלע"ד. לאפוקי ממה שיש נוהגים בשאר קהילות להניח שער ראשם של-בנים עד גיל שלוש להתארך כמו הבנות. כי האף אומנם שגם בקהילותינו המנהג היה שלא לקצוץ מאומה עד התספורת הראשונה, אבל זה מפני שהיה ראשו מכוסה בכובע גדול הנקרא "קרקוש" העוטף כל ראשו עד גרונו וצוארו, ולא נראה הבן כמו הבת ממש. אעפ"י שגם לבת עטפו קרקוש כזה, מכל מקום היה ביניהם שינוי קצת. ועוד שעל הרוב לא המתינו לגיל שלוש שהשיער מתגדל מאד, אלא כשנתיים. [ואם אעפ"כ הוא ארוך, קולעים אותו לצמות. וכשמגיע הזמן, מספרים אותו כתספורת הגדולים, דהיינו גילוח כל שער הראש וכפי מנהג תימן, הגילוח הוא בסכין, וכדלעיל הערה ה' ד"ה המנהג. ובעודו קטן, חוששים לפציעת ראשו הרך והענוג ע"י הסכין, חוץ מהפאות שמניחים לפי גודל השיער שהיה לו מקודם, ומסלסלין אותו לנוי המצוה, ואין קוצצים אותו כדלעיל סעיף ו']. משא"כ השתא הכא שמניחים בדרך-כלל הן

הלכות פיאות הראש והזקן

תסג

ולעולם אינו מהלך בגילוי ראש^{כז}:

ארי"ח 1234567
אוצר החכמה

ח אשה שצמח לה זקן, מותרת להשחיתו אפילו בתער, וכן את פיאות הראש^{כח}. ואין איסור אף אם תגלח את כל שער

עיני יצחק – ציונים והערות

אוצר החכמה

הבנים הן הבנות גלויי ראש לגמרי, נראה שצריך לחלק ביניהם, ולהקל משער ראשו על ידי קציצתו במספריים (חוץ ממקום הפיאות שלא תגע בו יד), הגם שהוא עצמו אינו מחוייב באיסור לא ילבש גבר. והא ניחא פורתא אותם ששמים לראשו שלבן כיפה קטנה. ואין לנו ללמוד בזה מן האשכנזים שאינם נוגעים בשער ראשו של תינוק עד בן שלוש שנים, דאינהו שפיר אזלי לשיטתייהו דקפידא איכא בכל כי האי גוונא של לימוד תורה ועשיית מצוות אז, משום דכתיב (ויקרא י"ט, כ"ג) שלוש שנים יהיה לכם ערלים, וכדלקמן הלכות לימוד תשב"ר סימן קס"א הערה ז', ממילא הוא הדין כאן אם יקצצו שער שאר הראש חוץ מן הפיאות שיניחום גדולות, הוי מצוה שאינם חפצים בה כעת (ועיין שו"ת ערוגת הבושם או"ח סימן ר"י, ושו"ת מאור יהושע סימן ב', ושו"ת אפרקסתא דעניא סימן קס"א, ושו"ת משנה הלכות ח"ז סימן ב', וחינוך ישראל (הרפנס) פרק ח' אות ו'), משא"כ לשיטתנו התם, דזק והבן. **גם** מה שנוהגים מקצת שאר קהילות שאדם גדול וחשוב כגון החכם או האדמו"ר, הוא המתחיל לקצוץ משערו של קטן קודם שלוקחים אותו אצל הספר, או אביו ואמו משלימים התספורת (ועיין קונטרס פאת הראש דף י"ב ודף כ'), לא נהגו אצלינו. **וראיתי** שיש צורך לברר אם יש טעם ומקור לדברים ששמעתי מזקן אחד, כי מנהגם היה לגלחו בסכין אף בהיותו בן תשעה חדשים, ובפעם זו הראשונה לא הניחו לו הפיאות כי עדיין הוא "טמא" מהלידה, רק בגילוח השני שעשו אחרי כחודש או חדשיים. ואחר חיפוש נלע"ד כי זה קרוב לדרכי האמורי, כי מהר"י הכהן בסגולת ישראל כתב שעובדי ע"ז היו סוברים כי השיער חלק השדים ולכן היו מקריבים לע"ז השיער שנולד עם התינוק מבטן אמו כדי שלא יוזק, והבאתי דבריו בנפלאות מתורתך פרשת קדושים גבי פסוק לא תאכלו על הדם. וע"ע קונטרס פאת הראש סוף דף י"ז. שו"ר כעין זה באבן ספיר חלק ב' פרק י"ז דף מ"ז לגבי שבט המכונה בני ישראל יושבי ארץ הודו, שמנהג קדום בידיהם שלא לגלח שער בניהם עד ד' וה' שנים, ועושים אז משתה ושמחה וכו', ומאז והלאה מניחים לו פיאות הצדעיים לבלתי יגלחום. והוא טען להם שגם בפעם הראשונה יניחו, כי גם בקטן עובר המקיף בלאו וכו' ולא אבו שמוע לו באמרם כי כל השיער הראשון "קודש" הוא, לא יוותר מהם בראשו אף שער אחת יעו"ש. והנה שבט זה הוא כאבר מדולדל מזרע ישראל אשר שכחו הרבה מגופי תורתנו הקדושה ומצוותיה כמבואר שם וכידוע, וע"ע לעיל הערה כ' ד"ה ונוסף. ובפרט ששם באבן ספיר סוף פרק ט"ז דף מ"ו מפורש שהתערבו בגויי הארץ ולמדו מנהגי עבודותיהם הזרות ואמונות ההבל שלהם. אכן נודע הדבר. וברור שיש להרחיק ולהתרחק מכל דבר שאין לו שורש וענף בתורת אמת הנטועה בתוכינו.

כז כן הוא מנהגינו, וכמו שיתבאר בס"ד לקמן הלכות לימוד תשב"ר סימן קס"א הערה ז' ד"ה ומזה.

כח סימן קפ"א סעיפים ו' י"ב.

תסר ^{אוצר החכמה} שלחן ערוך המקוצר סימן קמ"ט

ראשה^{כט}. אמנם אין לה לעשות כן, כדי שלא תתנוול על בעלה. וכן מעוד כמה טעמים לא טוב הדבר אפילו למי שאינה נשואה. וכך הוא המנהג מימות עולם שהנשים מגדלות שער ראשן. ואם מפני הצניעות כדי שלא תיראה שערך אחת מחוץ למטפחת, יכולה לגלח בקצוות הראש סביב סביב¹²³⁴⁵⁶⁷:

ט אסור לשרוט את בשרו מתוך צערו על אדם שמת, עד שיוצא ממנו דם (כמו שיש בשאר קהילות נשים חסרות דעת העושות כן מרוב צערן, וצריך למחות בידן). וכן אסור לתלוש משערות הראש (ואפילו מתלישת שערך אחת יש להימנע) מתוך צער על מת, וזהו הנקרא קרחה. שנאמר לא ושרט לנפש (דהיינו על נפש מת) לא תתנו בבשרכם, ונאמר לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. ואין הפרש בין גדידה לשריטה, אלא ששריטה היא ביד, וגדידה בכלי. ואסור לעשות זאת לא רק בפני המת, אלא אפילו שלא בפניו. ויש להימנע גם מלהכות בידו על בשרו עד שהדם שותת. ויש מחמירים בכל זה לא רק על מת, אלא אפילו על צער אחר שאירע לו, כגון שנפל ביתו או הפסיד ממון רב¹²³⁴⁵⁶⁷:

עיני יצחק – ציונים והערות

כט באופן שאין בזה איסור מצד לא יהיה כלי גבר על אשה, דהיינו שמסירה גם את פיאות הראש, עיין דרכי תשובה סימן קפ"ב ס"ק י"ב. אך אם דרך אנשים גויים באותו מקום לגלח כך, תלוי במה שנבאר בס"ד לקמן הלכות לא ילבש סימן ק"נ הערה ב' ד"ה יש אומרים.

ל עיין עירובין דף ק: ונזיר דף כח. ושו"ת נובי"ק יו"ד סימן צ"ט, ושער המצוות להאר"י פרשת קדושים וטעמי המצוות שם, ובמ"ש בס"ד בבארות יצחק על שערי טהרה הלכות חפיפה סק"ט דף שס"ח סוף ד"ה מאידך. ובחשמטות שם דף תל"ה הבאתי מהמנח"י תוכחת מגולה לנשים שנהגו לגלח שער ראשן לגמרי, כי לשדות הנקיבות הוא שאין שיער כלל יעוש"ב. ולאפוקי ממה שהנהיגו זאת מקרוב במקצת מקהילות האשכנזים. והארכתי עוד על זה בתשובה, ועודנה בכתובים. וע"ע לקמן הלכות לא ילבש גבר סימן ק"צ הערה ו' ד"ה השיער. ובחלק אבן העזר בס"ד.

לא ויקרא י"ט, כ"ח.

לב דברים י"ד, א'.

לג סימן ק"פ סעיפים ה' ו' ז' ט' י"ב, ואחרונים, וספר החינוך מצוה תס"ז. [נז"ל אור האפילה פרשת קדושים על פסוק ושרט לנפש, דרך השוטים שעושים חבורות לעצמם כשימות להם מת ע"כ. וע"ע מנחת יהודה שם דף מ"ט ע"ב בשם מנחה בלולה].